

ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ ПІДГОТОВКИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЯК СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються особливості студентів заочної форми підготовки у вищому навчальному закладі як суб'єктів навчальної діяльності. Визначено ознаки, що відрізняють підготовку майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі за денною і заочною формою навчання. Описано специфічні особливості заочного навчання. Розкрито особливості організації навчання дорослих людей.

Ключові слова: студенти, заочна форма навчання, підготовка, суб'єкт, навчальна діяльність.

Досвід професійної підготовки майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі, дані наведені у педагогічних джерелах (В. П. Андрущенко, Г. О. Атанов, Г. О. Балл, В. І. Бондар, В. П. Вахтерова, Б. С. Гершунський, Н. Г. Грама, Т. Г. Жаровцева, І. А. Зязюн, М. З. Згуровський, Е. Е. Карпова, Б. І. Корольов, Т. В. Кротова, О. Г. Кучерявий, Н. Г. Ничкало, О. Г. Мороз, С. О. Сисоєва, Д. В. Чернілевський та ін.) показав, що навчання студентів за денною і заочною формами значно відрізняється. Ці відмінності виявляються не тільки у різному соціальному статусі, віці, життєвому і практичному педагогічному досвіді, але й позицією у навчальному процесі.

Головною ознакою, що відрізняє підготовку майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі за денною і заочною формою навчання, є ступінь їх самостійності в опануванні змісту цього процесу. Для студентів денної форми підготовки частка навчальної інформації усвідомлюється під час аудиторної роботи і при безпосередній участі викладача. Для студентів заочної форми навчання аудиторна робота у контакті з викладачем суттєво обмежена у часі, носить настановчий характер і розрахована на подальшу самостійну навчально-пізнавальну діяльність у період між сесіями.

Мета статті – характеристика особливостей студентів заочної форми професійної підготовки у вищому навчальному закладі як суб'єктів навчальної діяльності.

Огляд літературних джерел виявив, що категорія "суб'єкт" є однією із центральних категорій філософії з часів Аристотеля до наших днів. Новий імпульс до розвитку вона отримала у вітчизняній психологічній науці ХХ ст. (С. Л. Рубінштейн, К. О. Абульханова-Славська, А. В. Брушлинський та ін.) і сьогодні, поряд з категоріями "індивід", "особистість", "індивідуальність", виступає однією з якісних характеристик вияву сутності людини.

У філософському розумінні суб'єкт – це носій усвідомленої активності, той, хто пізнає і перетворює зовнішній і власний внутрішній світ на світ предметів ідеальної і практичної діяльності (Б. Г. Ананьев, О. М. Леонтьев). Справжній суб'єкт повністю і свідомо володіє структурою процесу прояву своєї активності, яка реалізується у формі діяльності, починаючи від усвідомлення її мотивів і мети до одержання конкретного результату, здатності їх оцінити й коригувати весь хід своїх дій на основі рефлексії [4, с. 163-169].

У процесі підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності основною сферою для прояву його активності як суб'єкта стає навчання. У змісті навчання відбито суспільно визнані уявлення про предмет професійної діяльності, цілі і способи його відтворення. Натомість, усвідомлюючи цей зміст, майбутній фахівець, студент, оволодіває їм не безпосередньо як річчю, а завдяки особливим чином організованої власної активності – навчально-пізнавальній діяльності.

Психологи дійшли висновку, що для суб'єкта навчальна діяльність відбувається в процесі вирішення життєво важливих для нього проблем, де цінність одержуваного

знання співвідноситься з запитами практики [5, с. 165]. При цьому ступінь і глибина усвідомлення потреби суб'єкта навчальної діяльності в знаннях пов'язані переважно з вирішенням конкретних, ситуативних завдань. Активність суб'єкта зростає, коли необхідно вжити термінових заходів у стресових ситуаціях. Однак потреба в знаннях, природно, не може бути стійкою і легко згасає, коли ситуація вирішується або змінюється.

Суб'єктна позиція в навчанні, освіті, підготовці у будь-якому віці зумовлюється наявністю вміння вчитися, яке не виникає саме по собі. На думку Б. Г. Ананьева, основними ознаками суб'єкта, що характеризують його позицію в навчанні, є: усвідомленість інформаційного запиту, виражена в розумінні сенсу і цілей звертання до того чи іншого освітнього змісту і його джерел; ангажованість, яка передбачає добровільне творче включення в освітній процес; критичність мислення, що дозволяє адекватно оцінювати і корегувати перебіг навчання; відкритість і децентрованість мислення як здатність приймати різноманіття поглядів на світ, довколишню дійсність, бачити суть і цінність інших поглядів; інтерпретативна культура, що дозволяє знаходити і пред'являти іншим власні смисли, які народжуються в міру освоєння освітнього змісту; самостійність у досягненні позитивних освітніх результатів; уміння вчитися в системі міжсуб'єктних відносин і взаємодії [1, с. 116-117].

Частково цих рис студенти заочної форми навчання як суб'єкти навчальної діяльності набувають під впливом власного життєвого досвіду і віку, які значно відрізняються від життєвого досвіду і віку студентів денної форми навчання. Проте констатація цього факту не дозволяє урахувати їх у сучасних технологіях і методиці професійної підготовки студентів у вищому навчальному закладі, оскільки вона базується на теоретичних психологічних закономірностях, що є характерними для навчання дітей не старше підліткового віку. Натомість дослідженнями вчених ХХ ст. і практикою професійної освіти переконливо доведено, що навчання дорослих, тобто людей після 18 років, базується на принципово інших закономірностях (Б. Г. Ананьев, О. В. Даринський, Ю. М. Кулюткін, В. Г. Онушкін, Є. П. Тонконогая, В. І. Подобед та ін.).

Виходячи із аналізу досліджень з проблеми заочної форми навчання (М. В. Гамезо, Г. І. Спінжаков, Ю. П. Круглов, П. О. Жильцов, В. М. Лазарев) специфічними особливостями заочного навчання є: скорочений час спілкування з викладачами, самостійність в оволодінні матеріалом, більш високий рівень знань із спеціальних дисциплін, скорочення часу на адаптацію в умовах виробництва, поєднання трудової та освітньої діяльності, і в силу цього свідоме і цілеспрямоване ставлення до навчання і можливість впроваджувати у свою роботу одержувані знання, застосовувати вміння та навички ще в процесі навчання. Поступаючись студенту денного відділення в знаннях, заочники, які працюють за фахом, більш підготовлені до вивчення спеціальних дисциплін, володіють галузевою термінологією, знайомі з основними поняттями, знають сутність своєї професії [2, с. 43]. Відповідно, зміст навчання студентів заочного відділення повинен виходити з їх початкового рівня знань, умінь і навичок, потреб і мотивів навчання.

За наявними статистичними даними, вік студентів, які звертаються до заочної форми навчання, охоплює період з 18 до 50 і старше років, тобто час, коли нормальна зріла особистість долає низку суперечностей і труднощів. Тільки та людина, яка здатна приймати, усвідомлювати і оцінювати ці суперечності, продуктивно вирішувати їх відповідно до своїх найбільш загальних цілей і моральних ідеалів, підіймається до нових стадій у розвитку. Учені наголошують, що досягнення справжньої вершини, або "акме" в індивідуальній діяльності – найважче життєве завдання і лише небагатьом воно виявляється під силу, але це не означає, що цього не треба прагнути.

Звернемося до аналізу феномена "дорослої людини" в контексті її видової багатовимірності. Сьогодні сутність людини (людська якість) описується в науці такими термінами, як "індивід", "особистість", "суб'єкт", "індивідуальність". При цьому наголошується, що, будучи багатовимірною істотою, доросла людина у фізіологічному, соціально-психологічному та змістовому плані здатна робити свій індивідуальний внесок

у розвиток суспільства в різних напрямках: природному (продовження роду, відтворення себе в дітях); історико-соціальному (участь у соціальному виробництві та громадській діяльності); культурному (збереження, відтворення культурного досвіду і культуротворчості) та ін. [6].

Дорослість виявляється через осмислення людиною свого місця і ролі в природному і соціальному оточенні, через різноманітну здатність до проживання і переживання різноманітного досвіду; виявлення сенсу життя як мети власного існування; набуття цілісності як трансцендентності, здійснюваної шляхом виходу за межі власного "Я", за межі соціального і природного оточення; створення стану кореневої (родової) усталеності у власному русі, розвитку, самореалізації; бажання нести відповідальність за власне "Я" як людини, що є, була і буде.

Отже, дорослість можна визначити як певну якість життєдіяльності людини, якої вона досягає через втілення здатності до відтворення всієї повноти буття, його різноманіття. Це не тільки певний період у житті людини, але й особливий стан, сутнісними ознаками якого виступають осмисленість і відповідальність за свої діяння. Суттєву роль у здобутті такого стану відіграє освіта. У цьому сенсі міжнародний термін "life-long education" (навчання протягом життя, або довічне навчання) є гранично точним. На думку І. А. Колесникової [3], необхідність для дорослого в постійному оновленні знань, умінь, навичок, набуття додаткового освітнього досвіду зумовлена:

- постійною появою в житті дорослої людини проблем, вирішення яких вимагає від неї додаткових або нових знань, умінь, навичок, досвіду діяльності, зміни настанов і які об'єктивно стають джерелом її мотивації до навчання;

- наявністю в людей зрілого віку своїх особливих інформаційних запитів;

- здатністю людини до навчання незалежно від віку, у силу природної динаміки структур, що відповідають в організмі за процеси оновлення інформації і дозволяють компенсувати наслідки вікового слабшання, загасання низки пізнавальних функцій;

- нагромадженням у ході життєдіяльності досвіду, придатного за умови його осмислення, стати змістовною основою освіти для інших і для себе.

Крім того, слід ураховувати, що на тлі різноманітності інформаційних потреб і запитів, що відрізняють сьогодні дорослих і тих людей, які підростають, один від одного, спільний для всіх (інваріантний) зміст навчання формується у вимірі потреб суспільства, а не потреб конкретних суб'єктів. Зазвичай зміст навчання в освіті визначається: формуванням картини світу, адекватної рівню розвитку сучасного наукового знання; умінням працювати з інформаційними потоками в умовах мінливого суспільства; культурою комунікації в системах "людина-людина", "людина-комп'ютер", "людина-комп'ютер-людина"; освоєнням проектної діяльності як способу зміни дійсності; освоєнням нових соціально-економічних реалій, способів збереження здоров'я.

Ситуація входження освіти в зміст життєдіяльності дорослої людини з необхідністю ставить її в активну позицію суб'єкта навчання. Дорослий виступає суб'єктом цього процесу із притаманними йому самосвідомістю і самостійністю остільки, оскільки він опановує обсяг культури, способи професійної діяльності, форми культурної взаємодії з людьми, усвідомлює свою людську сутність.

Стосовно до освіти, властивість суб'єктності в дорослої людини виражається в таких показниках, як-от:

- здатність самостійно формувати інформаційний запит;

- можливість вибору моделі навчання;

- усвідомлене прийняття тієї чи іншої позиції в процесі навчання;

- опора на здатність до емоційно-вольової, фізіологічної, мотиваційно-потребнісної саморегуляції у сфері освіти;

- прагнення і можливість привнести зміст свого життєвого досвіду в зміст навчання

[3].

Суб'єктний підхід, широко застосований в сучасній теорії і практиці підготовки

майбутніх педагогів, включає в пізнавальні засоби активність самого суб'єкта і наполягає на рівній значимості суб'єкта і об'єкта пізнання. Теоретичне розроблення цього підходу пов'язано з іменами С. Л. Рубінштейна, К. О. Абульханової-Славської, А. В. Брушлинського, О. М. Леонтьєва, В. С. Слободчикова, В. А. Петровського, І. О. Зимньої та інших. Уведення в галузь науково-педагогічних досліджень категорії "суб'єкт" стало підставою для дослідження таких явищ як "самодетермінація", "саморозвиток", "самоосвіта", що орієнтують на пошук внутрішніх джерел механізм становлення і розвитку людини.

У наукових дослідженнях доведено, що людина як суб'єкт діяльності здатна використовувати власну життєдіяльність як предмет практичного перетворення, оцінювати способи діяльності контролювати її хід і результати, змінювати її прийоми. Ця здатність до зміни дійсності, інших людей і самої себе в процесі перетворення умов життєдіяльності є внутрішньою характеристикою людини в її суб'єктному вираженні. Людина як суб'єкт постає як унікальність і неповторність, не тільки природна, але й психологічна і духовна. Ці теоретичні позиції безпосередньо співвідносяться з проблемою підготовки майбутнього педагога як суб'єкта навчальної діяльності.

Організуючи навчання дорослих людей, необхідно уявляти типові зовнішні і внутрішні труднощі, з якими стикається дорослий у сучасній освітній ситуації.

Оскільки для дорослої людини будь-якого віку навчання стає одним зі способів самореалізації в професії або в житті в цілому, вона завжди хоче знати, навіщо їй вивчати саме цей матеріал. На відміну від дитини, її смислові настанови і мотивація навчання набагато більш усвідомлені і відрізняються чіткістю адресного запиту, його змісту і прояву. Включаючись в освітній процес, доросла людина прагне відтворити в ньому власну активну позицію. З одного боку, вона завжди внутрішньо реагує на запропонований зміст навчання. При цьому подекуди це відбувається досить негативно, навіть до повної відмови від запропонованої інформації. На відміну від дитини дорослий зазвичай не схильний імітувати інтерес і включеність у заняття, якщо такі відсутні. Навпаки, часто він прагне публічно висловити свою незгоду або протест. З іншого боку, виступаючи в ролі споживача освітніх послуг, тобто попросту "купуючи" роботу викладача й освітнього закладу, дорослий більше, ніж будь-хто інший, зацікавлений в якості одержуваного "товару" і займає позицію вимогливого і критично налаштованого учня.

Володіючи певним досвідом і суб'єктною позицією в освіті, доросла людина здатна сама оцінити й обрати власний спосіб і форми навчання. Тому педагогу необхідна орієнтація на особливості сприйняття і самосприйняття дорослої людини в ситуації її навчання. Зазвичай доросла людина досить обережно ставиться до перебування в позиції учня. Вона віддає перевагу такій організації освітнього процесу, в якій іншими людьми може бути затребуваний її досвід і відносини. Не менше, ніж навчальна інформація, дорослій людині цікаві викладачі й однокурсники в особистісному та індивідуальному плані. Зважаючи на це, навчання дорослих передбачає створення атмосфери партнерства, взаємодопомоги і підтримки.

Зміст освіти в системі навчання дорослих повинен мати відкритий характер, розвиваючись й удосконалюючись за рахунок привнесення особистісного досвіду та індивідуальних інформаційних запитів. У дорослої людини встановлюються особливі зв'язки з джерелами навчальної інформації. Їй потрібно надати можливість вільного вибору у широкому спектрі інформації, орієнтуючи на її самостійний пошук з використанням сучасних баз даних. Уявляється, що при навчанні дорослих слід відмовитися від "вторинних" джерел навчальної інформації типу хрестоматій. Принцип автентичності (справжності) в освіті в цьому випадку дуже важливий, оскільки доросла людина здатна на власну інтерпретацію первинних джерел. Можливо, саме така інтерпретація і стає основним результатом навчання. Проте не можна не враховувати, що зазвичай навчання дорослої людини здійснюється в ситуації дефіциту особистого часу,

тому тут необхідна дуже чітка регламентація, що враховує індивідуальні побажання і можливості.

Отже, істинно суб'єктна позиція в освіті, в будь-якому віці, має підкріплюватися наявністю вміння вчитися, яке не виникає само по собі. Основними ознаками суб'єкта, що відрізняють позицію дорослості в сучасному навчанні, є: усвідомленість інформаційного запиту, виражена в розумінні сенсу і цілей звертання до того чи того освітнього змісту і його джерел; ангажованість, яка передбачає добровільне творче включення в освітній процес; здатність до (само) рефлексії з приводу змісту, процесу, результатів навчання; критичність мислення, що дозволяє адекватно оцінювати і корегувати хід навчання; відкритість і децентрованість мислення як здатність приймати множинність поглядів на світ, довколишню дійсність, сприймати інші погляди зору; інформаційна культура, що дозволяє знаходити і пред'являти іншим власні розуміння, які народжуються в міру освоєння освітнього змісту; самостійність у досягненні позитивних освітніх результатів; вміння вчитися в системі міжсуб'єктних відносин.

Важливо, що властивість суб'єктності може бути як у окремої людини, так і в сукупності людей, об'єднаних спільними значеннєвими і цільовими устремліннями. Будучи соціальною істотою, що складається "з інших людей", суб'єкт пізнавальної діяльності може входити в спільноти різного масштабу, орієнтованої на освітню діяльність. Натомість, всередині сукупного суб'єкта навчання, пізнавальні можливості кожного з конкретних суб'єктів цього процесу змінюються і реалізуються тільки відповідно до їх індивідуальних потенцій і реальних здібностей. Відповідно до цього виникає проблема визначення педагогічних умов, що забезпечують прояв і подальший розвиток суб'єктності у студентів, які проходять професійну підготовку за заочною формою навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Г. Психологическая структура человека как субъекта / Б. Г. Ананьев // Человек и общество. – Вып. 2. – Л. : Изд. ЛГУ, 1967. – 138 с.
2. Змеев С. И. Основы андрагогики / С. И. Змеёв. – М.: Флинта, Наука, 1999. –152 с.
3. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование : [учеб. пособие для высш. учеб. заведений] / И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская; [под ред. И. А. Колесниковой]. – М. : Издательский центр "Академия", 2005. – 288 с.
4. Лебедев О. Е. Теоретические основы педагогического целеположения в системе образования: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Лебедев Олег Евгеньевич. – С.-Пб., 1992. – 338 с.
5. Образование взрослых как социальный институт / [под ред. Е. П. Тонконогой, В. И. Подобеда]. – С.-Пб. : ИОВ РАО, 1999. – 216 с.
6. Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики. – Т. 1. – Кн. 5. – С.-Пб., 2000. – 187 с.

Нестеренко В.В.

ОСОБЕННОСТИ СТУДЕНТОВ ЗАОЧНОЙ ФОРМЫ ПОДГОТОВКИ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ КАК СУБЪЕКТОВ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматриваются особенности студентов заочной формы подготовки в высшем учебном заведении как субъектов учебной деятельности. Определены признаки, которые отличают подготовку будущих специалистов в высшем учебном заведении дневной и заочной формы обучения. Описаны специфические особенности заочного обучения. Раскрыты особенности организации обучения взрослых людей.

Ключевые слова: студенты, заочная форма обучения, подготовка, субъект, учебная деятельность.

PECULIARITIES OF STUDENTS OF EXTRAMURAL TRAINING AT UNIVERSITIES AS SUBJECTS OF EDUCATIONAL ACTIVITY

The article deals with the peculiarities of students of extramural training at universities as subjects of educational activity. The features distinguishing the full-time and extramural training of future specialists in higher educational institution are revealed. The peculiarities of extramural training are limited time for communication with teachers, independence in learning the material, higher level of knowledge on special subjects, limited time for adapting to the conditions of production, the combination of work and educational activities, and because of this deliberate and purposeful attitude towards learning and opportunity to implement the knowledge in their work, to apply the skills even while learning. The peculiarities of training of adults are defined.

Key words: students, extramural studies, training, subject, educational activity.

УДК 378.1+573

Степанюк А.В., Жирська Г.Я., Міщук Н.Й.

**НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ**

У статті висвітлено особливості конструювання змісту компетенцій майбутніх учителів біології в умовах вищої ступеневої освіти на основі принципу наступності. Конкретизовано зміст таких груп компетенцій, як соціально-культурні, загальнонаукові (фундаментальні), професійні (предметні й психолого-педагогічні). Розкрито специфіку змісту компетенцій, їх розширення та ускладнення в процесі підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів за напрямом підготовки Біологія з урахуванням розвитку особистісних цінностей та ставлення студентів до професійних знань, умінь та навичок.

Ключові слова: наступність, компетенції, ступенева освіта, підготовка майбутнього вчителя, біологія.

У Національній доктрині розвитку освіти України, Державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття"), Законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту" зазначено, що пріоритетним напрямом розвитку освіти є вдосконалення її неперервності, яка реалізується шляхом забезпечення наступності змісту і координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, її особистісної спрямованості.

Як відомо, дидактична сутність наступності полягає в тому, що вона є основою для теоретичної побудови процесу засвоєння нових знань у певній логічній послідовності [6]. За Я. Коменським, навчання — цілісний шлях пізнання, де нове є приєднанням до раніше набутого. "Усе навчання повинно відбуватися таким чином, щоб наступне завжди засновувалось на попередньому, а попереднє закріплювалось наступним" [4, с. 278]. Ученими доведено, що наступність — це двобічний діалектичний зв'язок, який забезпечує, по-перше, використання як основи того рівня підготовки особистості, якого вона досягла на попередньому ступені навчання, по-друге, розвиток духовних і фізичних якостей особистості, потрібних для її успішного навчання (Б. Ананьєв, О. Запорожець, Г. Любінська та ін.). Наступність є необхідною умовою якісної підготовки сучасних високопрофесійних фахівців різних галузей в умовах ступеневої вищої освіти.

У педагогічній науці досліджувались різні аспекти проблеми наступності у навчанні: загальнотеоретичні положення (С. Архангельський, Ш. Ганелін, А. Киверялг, О. Мороз, П. Підкасистий), змістові складові наступності (А. Батаршов, В. Баширін, Ю. Кустов, Л. Рибалко), психологічні аспекти наступності (Л. Виготський, Г. Костюк, М. Кузьмін,